

ДО ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ КОРЕКЦІЙНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ ДЕФЕКТОЛОГА

У психології праці її засобами вважаються ті матеріальні й ідеальні предмети, які людина використовує для отримання запланованої мети. Засобами праці також називається сукупність знарядь, здатних підсилити можливості людини розпізнавати особливості предмету праці і впливати на нього.

Провідний російський учений в галузі психології праці Е. Клімов засоби праці загалом поділяє на речові (знаряддя, інструменти, обладнання), зовнішні (щодо свідомості суб'єкта) і внутрішні (особливості психічної діяльності). До речових належать засоби прийому й отримання, оброблення й відтворення інформації та засоби здійснення практичних дій в біологічних, технічних, знакових системах і системах художнього відображення дійсності (ручні засоби праці, машини з ручним управлінням, автоматизовані й автоматичні системи); зовнішніх – виразні засоби поведінки й мовлення людини (у роботі керівника, педагога, актора), організм людини (тренер, артист балету, цирку) та група функціонуючих людей (у роботі керівника, диригента, режисера); внутрішніх – знання, уміння й навички (компетентність), образи, цілі й уявлення про результати діяльності, мотивація трудової діяльності (спрямованість), а також особистісні й інтелектуальні особливості (індивідуальність).

Окреслена загальна типологія засобів праці цілком стосується професійної діяльності дефектолога. У процесі набуття професійного досвіду вони засвоюються, інтеріоризуються, стають частиною професійного досвіду й майстерності. При цьому особливого значення набуває використання корекційно-педагогічних технологій, що передбачають глибоке володіння складною системою внутрішніх засобів праці, за допомогою яких можна досягнути бажаного результату. Е. Клімов переконаний, що у висококваліфікованих фахівців внутрішні засоби праці можуть бути

індивідуально своєрідні [2 с.56]. Щодо речових та зовнішніх засобів праці дефектолога слід зауважити, що вони маловиразні, тому перевага віддається внутрішнім засобам – мовленнєвим, пластико-руховим та художньо-образним. По суті вони немислимі поза естетичних детермінант. Умовою, що дає змогу педагогу вільно й обгрунтовано добирати ці засоби праці, А. Маркова вважає володіння «варіативною методикою» [5, с. 192], завдяки чому стає можливим застосування декількох способів виконання одного й того ж самого завдання корекційно-педагогічної діяльності.

Якщо засоби праці педагога-дефектолога розглядати з позиції ціледосягнення корекційно-педагогічної діяльності, то їх вибір узгоджується з системою свідомих дій, серед яких, зокрема, важливе значення набуває інтеріоризований знак, котрий, за Б. Ельконіним [1, с. 25], позначається на орієнтуванні дії іншої особи. Стосовно трудових дій дефектолога, то вони звернені до орієнтування дій учня, унаслідок чого педагогічна дія згортається в знак-еталон у пряме звернення до дитини. Тому створення траєкторії майбутніх дій вихованця постає провідною функцією праці вчителя. Саме через це процес цілепокладання в праці дефектолога має свою специфіку, оскільки передбачає постійну апробацію цілей відповідними діями. Цю особливість добре ілюструє відомі психолого-педагогічні принципи: «навчання випереджує розвиток», «навчання має перебувати в зоні найближчого розвитку дитини». Отже, випереджальний характер навчання, виховання й розвитку у запропонованому педагогом зразку передбачає виникнення нового для дитини результату дії, образ (гештальт) якого запускає механізм цілепокладання.

У межах діяльнісного підходу будь-який гештальт має три рівні психічного відображення: сенсорно-перцептивний, рівень уявлень і понятійного відображення та вербально-логічного мислення [4, с. 201-202]. Е. Клімов вважає, що чуттєвий (перцептивний), конкретно-репрезентативний (уява), та абстрактно-репрезентативний (поняття, схема, алгоритм) образи об'єкта праці регулюють трудовий процес [2, с. 20–21]. Якщо ж взяти до

уваги чуттєву тканину цього образу, то є підстави виокремити естетичні засоби праці педагога-дефектолога, що обслуговують фізичну й розумову трудову діяльність.

Фізична діяльність дефектолога спрямована на соматичне освоєння естетичних засобів виразності праці, що дає змогу відчувати насолоду від краси педагогічної дії. Розумова активність пов'язана з напругою духовних сил педагога. При цьому обом видам діяльності притаманні одні й ті ж естетичні ознаки: темп, ритм, динаміка, гнучкість, витонченість, пластичність тощо.

У контексті естетики праці дефектолога варто звернути увагу на його рухову, мислительну й мовленнєву діяльність, для яких, за Н. Левітовим, властива динаміка, темп і ритм [3, с. 46].

Термін «динаміка» (з грецьк. δύναμις – сила, міць) означає активність і пасивність, сила руху. Темп (італ. tempo від лат. tempus – час) – це швидкість. Ці поняття безпосередньо пов'язані з категорією «ритм» (грец. *rhythmos* – розміренність) – рівномірне чергування співрозмірних елементів цілісності. За визначенням сучасного вітчизняного ученого-педагога В. Косяка, ритм є специфічним способом упорядкування просторово-часового континууму в розмаїтті видів діяльності (праця, повсякденність, спорт, мистецтво. У руслі теорії інтегральної індивідуальності особистості Б. Ананьєва, С. Максименка, В. Мерліна, С. В. Русалова, А. Щебетенка та інших учених-психологів ритм розгортається як біологічна, рухова, психічна, лінгвістична й художня категорія. Наприклад, біоритми визнані найважливішим механізмом регулювання функцій організму, що забезпечує гомеостаз, динамічну рівновагу й процеси адаптації людини. Рухові ритми викликають цілком реальну моторну індукцію, що характеризуються періодичністю, спостерігається з раннього віку та є інваріантом формоутворювальних процесів щодо повторів, чергування, симетрії в грі, малюванні, ліпленні, танці тощо [6, с. 232]. Психічні ритми стосуються знаходження стимулів, що детермінують поведінку людини в часі, в основі

оцінки якого лежать внутрішні зміни, пов'язані з механізмом біологічного годинника. У лінгвістиці ритм – це періодичність звукової послідовності, що характеризує живе мовлення, а найвиразніше виявляється у поезії й буває однорідний, правильний, рівномірний (повторення відбувається через однакові проміжки часу), складний (з варіаціями), кількісний (за інтенсивністю і довжиною), якісний (з повторами змін висоти і тембру звуків), суб'єктивним (за слуховими враженнями). Художній ритм невід'ємний від процесу сприйняття, – це один із найважливіших емоційно-змістових та формально-виразних виразних засобів композиції творів образотворчого мистецтва, музики, хореографії, літератури, кіно та інших видів мистецтва, що «полягає в закономірній повторюваності в просторі або часі аналогічних елементів і співвідношень через сумірні інтервали й виконує одночасно функцію розчленовування й інтеграції естетичного враження».

Припущення про значення ритму в естетосфері конструктивної праці особистості висловлені багатьма ученими. Так, Н. Киященко і Н. Лейзеров вважають, що вивчення ритмічних закономірностей в будь-якій творчій діяльності може допомогти в поясненні процесу естетичних переживань: «Дослідження ритму і його закономірностей вимагає глобальнішого підходу, не обмеженого лише межами процесу художньої творчості. Сьогодні ж на новому рівні наукових досягнень в галузі психофізіології такий глобальний підхід знайде ще більше вагомих аргументів на свою користь». Наукові студії з проблеми ритму підтверджують і поглиблюють цю тезу. Наприклад, В. Ягодинський у монографії про біоритми по-своєму трактує естетичну сутність цього поняття: «Припустимо на хвилину, що в почуття прекрасного є фізіологічний компонент (а чом би й ні!) – збіг або неспівпадання наших біоритмів з ритмами сприйманого твору. То чи не є ритм тією першоосною, що пов'язує в єдине ціле закладене в нас відчуття краси...»

Отже, постає питання про механізм виникнення естетичного почуття на соматичному рівні? На наш погляд, у трудовому процесі неодмінно

виникають певні «ритмічні переживання» (термін Б. Теплова), які у поєднанні з оптимальним темпом і динамікою дій викликають естетичну реакцію, емоцію, відчуття. На прикладі музичного ритму Б. Теплов показав, що в процесі сприйняття музики у людини мимоволі відбуваються приховані м'язові рухи, що є умовою ритмічного переживання. Саме ці рухи стають носіями естетичної інформації, викликаючи естетичні відчуття. Це стосується й праці дефектолога, ритм, темп і динаміка якої впливають на емоційний стан самого педагога і його вихованців.

Окреслені ознаки є універсальними й необхідними для педагога, оскільки ритмічна й у гарному темпі і з певною напруженістю сил робота є необхідним складником якісної і змістової праці, виразної за своєю формою. Виразність при цьому виконує регуляторно-енергетичну функцію впливу на соматіку, психіку й свідомість дитини з вадами в розвитку, а також на хімічні, біологічні й інші процеси в її організмі. Завдяки цьому трудові зусилля дефектолога мають оздоровчу дію, що на практиці корекційної педагогіки зумовило виникнення такого напрямку, як естетотерапія, потенціал застосування засобів якої безмежний і всеосяжний: дитина постійно перебуває в енергетичному звуковому, колірному, ритмічному, часовому й просторово-динамічному середовищі, унаслідок чого прискорюється її естетичний розвиток.

Література

1. Эльконин Б.Д. О природе человеческого действия//Вестник московского университета. Серия 14, «психология», № 4, 1989. С 25-39
2. Климов Е.А. Введение в психологию труда: Учебное пособие для вузов по спец. «Психология». М.: Изд-во МГУ, 1988. - 197, [2] сс. 20–21
3. Левитов Н.Д. Психология труда.- М: изд-во МП РСФСР, 1963. 340с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. М.: Политиздат, 1975. -304 с.

5. Маркова А.К. Психология труда учителя. М.: Просвещение, 1993.- 192 с.
6. Медникова Л. С . Развитие пространственно-временной организации деятельности дошкольников с интеллектуальной недостаточностью : Дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.10 : Санкт-Петербург, 2004.- 444 с.